

Карел Чапек

Колекція марок

Перекладач: Юрій Лісняк

Джерело: 3 книги: Чапек К. Війна з саламандрами. Роман. Мати. П'єса. Оповідання.— К.:Дніпро, 1978

— Свята правда, — сказав старий пан Карас. — Кожен, подлубавшись у своєму минулому, знайшов би в ньому досить матеріалу на ще кілька життів, зовсім інакших. Колись — чи то через помилку, чи то зі справжнього нахилу — ми обрали собі одне з тих життів і вже доживаємо його до кінця; та найгірше те, що інші, потенціальні життя теж не цілком мертві. І часом буває, що ти відчуваєш через них біль, як ото буває, що болить давно відрізана нога.

Коли мені було років десять, я почав колекціонувати марки. Татові це не подобалось, він вважав, що таке захоплення заважатиме мені в навчанні; але я мав товариша, Лойзіка Чепелку, і разом з ним віддавався філателістичній пристрасті. Той Лойзік був син катеринщика, такий собі вихрястий веснянкуватий хлопчисько, весь розкустраний, мов горобець, і я любив його так, як уміють любити друзів тільки діти. Знаєте, я вже старий чоловік, я мав дружину й дітей, але повірте мені — нема в людини почуття, прекраснішого за дружбу. Шкода тільки, що людина здатна до неї лише замолоду; потім вона помалу черствіє і стає себелюбною. Така дружба струменить, мов чисте-чисте джерело, з захвату й подиву, з повноти життя, з багатства й надміру почуттів; їх у тебе стільки, що ти мусиш когось ними обдарувати. Мій батько був нотаріус, найшанованіша людина в місті, страшенно поважний, суворий чоловік; а я прихилився серцем до Лойзіка, чий батько був п'яний катеринщик, а мати — замучена роботою праля. І я того Лойзіка шанував, обожнював, бо він був меткіший за мене, такий самостійний і завзятий, наче щур, мав на носі

ластовиння й умів кидати камінці лівою рукою... Я вже й не згадаю всього, за що я його любив, але знаю, що не любив так більш нікого в житті.

Отож я, почавши збирати марки, зробив Лойзіка своїм повірником. Тут хтось сказав, що до колекціонерства мають смак тільки чоловіки; це щира правда, і я думаю, що це якийсь рудиментарний інстинкт із тих часів, коли кожен чоловік збирав голови своїх ворогів, здобуту в бою зброю, ведмежі шкури, оленячі роги і взагалі все, що ставало його здобиччю. Одначе колекція марок задовольняє не тільки почуття власності; це — безнастанна пригода. Тебе проймає дроз, коли доторкаєшся до цих клаптиків далекого краю — скажімо, Бутану, Бірми чи мису Доброї Надії. Ти ніби зав'язуєш із цими чужими краями особисті, інтимні взаємини. Отож у колекціонуванні марок є якийсь присмак подорожування й мореплавства; взагалі отого чоловічого прагнення звідати в пригодах увесь світ. Так само, як колись у хрестових походах.

Я вже сказав, що батькові моє колекціонерство не подобалось; батьки завжди не люблять, коли їхні сини роблять щось інше, ніж вони самі. Я, панове, теж був зі своїми синами такий. Батьківство — це взагалі неоднорідне почуття; є в ньому велика любов, але й якесь упередження, недовіра, ворожість, чи що. Чим більше хто любить своїх дітей, тим більше є в ньому й того іншого почуття. Отож я мусив ховатися зі своєю колекцією на горищі, щоб тато мене з нею не застукав; у нас на горищі була стара скриня, в якій колись держали борошно, то ми в неї залазили, як миші, й показували один одному марки: "Диви, оце Нідерланди, а це Єгипет, а це Швеція". І в тому, що нам доводилось так ховатися зі своїми скарбами, теж було щось гріховно прекрасне. А добування тих марок також було сповнене пригод: я ходив до знайомих і незнайомих людей і канючив, щоб мені дозволили повідліплювати марки з їхніх старих листів. Де в кого знаходились десь на горищі або в секретері повні шухляди старих паперів; то були найщасливіші години мого життя, коли я, сидячи долі, перебирав ті запорошені купи всякої писанини й шукав на них марки, якої досі не мав: бо я, дурний, не збирав дублікатів. А коли траплялася мені стара Ломбардія чи котресь із німецьких князівств або

вільних міст, то я відчував аж пекучу радість: адже всяке безмірне щастя завдає солодкого болю. А Лойзік тим часом чекав мене надворі, і коли я нарешті виходив, то зразу, на дверях, шепотів йому:

— Лойзо, Лойзіку, знайшов одну ганноверську!

— Взяв її?

— Взяв.

І ми щодуху бігли з тією здобиччю додому, до своєї скрині.

У нашому місті були ткацькі фабрики, що ткали всяку всячину: рядюгу, коленкор, ситець тощо; цей мотлох там у нас виробляли для темношкірих народів усієї земної кулі. Так мені дозволяли шукати марок у конторських кошиках для сміття, і то було найбагатше з моїх мисливських угідь. Там можна було знайти Сіам і Південну Африку, Китай, Ліберію, Афганістан, Борнео, Бразилію, Нову Зеландію, Індію, Конго — не знаю, чи й для вас ці назви звучать так таємниче й звабливо. Боже, яка то була радість, яка нестямна радість, коли я знаходив марку, скажімо, з Малайського півострова. Або з Кореї! З Непалу! З Нової Гвінеї! З Сьєрра-Леоне! З Мадагаскару! Ні, цей захват може збагнути тільки мисливець, або шукач скарбів, або археолог, що робить розкопки. Шукати і знайти — це найгостріше прагнення і найбільше задоволення, яке може дати нам життя. Кожній людині слід би чогось шукати: коли не марок, то правди, або цвіту папороті, або принаймні кам'яних стріл чи поховальних урн.

Отже, то були найкращі літа мого життя, коли я приятелював з Лойзіком і збирав марки. А тоді я захворів на скарлатину, і Лойзіка до мене не пускали; він стояв у нас біля дверей і свистів, щоб я його почув. А одного дня мене не догледіли, чи що, і я втік з ліжка й шаснув на горище — подивитись на свої марки. Я був такий кволий, що насилу підняв віко скрині. Але там не було нічого: коробочка з марками зникла.

Не можу й оповісти, як мені стало гірко й страшно. Здається, я стояв там, мов закам'янілий, і навіть плакати не міг — так здушило мені горлянку. Спершу мене вжахнуло, що мої марки, моя найбільша втіха, пропали; але ще жахливіше було те, що вкрав їх напевне Лойзік, мій друг, поки я хворів. Я відчував і жах, і розчарування, і розпач, і жаль, — це просто страхіття, скільки всього здатна пережити дитина. Як я спустився з того горища, не пам'ятаю вже; але після цього я лежав з високою температурою, а в хвилини притомності розпачливо думав. Батькові й тітці я ні про що не сказав — матусі тоді вже не було на світі; я знав, що вони взагалі мене не розуміють, і через це вони зробилися якісь чужі мені. Відтоді в мене вже не було по-справжньому щирої дитячої любові до них. Лойзікова зрада була для мене майже смертельним ударом: тоді мене спіткало перше й найбільше розчарування в людині. Злидень, казав я собі; Лойзік — злидень, а тому й краде. Так мені й треба, щоб не товаришував із злиднями. І моє серце зачерствіло: відтоді я почав по-різному ставитись до людей, вийшов із стану соціальної невинності; але тоді я ще сам не знав, як глибоко це вразило мене і як багато в мені перевернуло. Коли минулась моя гарячка, минувся й гіркий жаль за втраченими марками. Мене тільки шпигнуло ще в серце, коли я побачив, що й у Лойзіка вже є нові товариші; та коли він прибіг до мене, трохи розгублений після такої довгої розлуки, я сказав йому сухо, не дитячому:

— Іди геть, я з тобою не розмовляю.

Лойзік почервонів, помовчав трохи й відказав:

— Ну, гаразд.

Відтоді він запекло, по-пролетарському зненавидів мене.

І ця пригода вплинула на все моє життя, на вибір життєвого шляху, як сказали б ви, пане Паулус. Мій світ був, так би мовити, осквернений; я втратив довіру до людей, навчився ненавидіти й зневажати їх. Я більш

ніколи не мав жодного друга; а подорослішавши, взяв собі за принцип, що я самотній, що ніхто мені не потрібен і що я нічого нікому не прощатиму. Згодом я став помічати, що мене ніхто не любить, і пояснював це тим, що я сам гордую любов'ю і чхаю на всяку сентиментальність. От і вийшла з мене пихата й честолюбна, егоїстична, педантична й церемонна людина. Я був злий і суворий з підлеглими, одружився без кохання, дітей виховував у послуху та страху і своєю ретельністю та сумлінністю здобув неабияку повагу. Таке було моє життя, все моє життя; я не дбав ні про що, крім свого обов'язку. Коли я спочину в бозі, то й у газетах напишуть, який це був заслужений працівник і яка бездоганна людина. Та якби знали люди, скільки в такому житті самотності, недовіри й черствості!..

Три роки тому померла моя дружина. Мені було страх як сумно, хоч я не признавався ні собі, ні іншим; і з того смутку я заходився перебирати всякі родинні пам'ятки, що лишились по батькові й матері: фотографії, листи, мої давні шкільні зошити — мені аж горло здушило, коли я побачив, як старанно складав і зберігав їх мій суворий тато. Мабуть, він усе ж таки любив мене. На горищі була повна шафа цього добра; а на дні однієї шухляди я знайшов шкатулку, запечатану батьковими печатками. Відкривши її, я знайшов у ній ту колекцію марок, яку збирав п'ятдесят років тому.

Не хочу критись перед вами: мені з очей полилися сльози, і я відніс ту шкатулку до своєї кімнати, як скарб. Приголомшений, я збагнув, як воно тоді було: коли я хворів, хтось знайшов мою колекцію, і батько її конфіскував, щоб я через неї не занедбував навчання! Не слід було йому так робити, але ж і в тому вчинкові виявилась його сувора турбота й любов; мені мимоволі стало жаль і його, й себе.

А потім з'явилась думка: отже, Лойзік не вкрав моїх марок! Боже, який я був несправедливий до нього!.. Я знов побачив перед собою того веснянкуватого розкустраного шибеника — бозна, що вийшло з нього і чи він ще живий! Як же прикро й соромно було мені, коли я думав про все це! Через несправедливу підозру я втратив єдиного друга; та, власне,

втратив дитинство. Через це почав я гордувати біднотою; через це поводився пихато; через це більш ні до кого не прихилився серцем. Через це я все життя не міг дивитись на поштову марку без нехоті й відрази. Через це я ніколи не писав листів своїй нареченій і дружині, прикриваючись тим, що, мовляв, стою вище за сентименти; а дружина страждала від цього. Через це я був такий сухий і відлюдний. Через це, лиш через це я зробив таку кар'єру і так зразково виконував свої обов'язки...

Перед моїми очима знов постало все моє життя, і воно зразу видалось мені порожнім і безглуздим. Адже я міг прожити його зовсім інакше, подумалось мені. Якби не сталося цього... Адже в мені було стільки завзяття, жадоби пригод, любові, рицарства, фантазії, довіри, всяких дивних і невимовних поривань — боже, я б міг стати будь-яким іншим: мандрівником, або актором, або військовим! Адже я міг любити людей, бенкетувати з ними, розуміти їх — і ще невідь-що! Мені здавалось, наче в мені тане якась крига. Я перебирав марку за маркою; там були всілякі: Ломбардія, Куба, Сіам, Нікарагуа, Філіппіни, всі ті краї, до яких я тоді мріяв поїхати і яких тепер уже не побачу. В кожній тій марці була дешиця такого, що могло статись і не сталось. Я просидів над ними цілу ніч, оцінюючи своє життя. Я бачив, що то було якесь чуже, штучне, безлике життя, а справжнє моє життя так і не стало дійсністю...

Пан Карас махнув рукою:

— Коли подумаю, що лишень могло б із мене вийти — і як я скривдив того Лойзіка...

Патер Вовес, слухаючи ту розповідь, дуже засмутився й розчулився; мабуть, він згадав щось із свого власного життя.

— Пане Карас, — мовив він схвильовано, — не думайте про це. Що вдієш — тепер уже нічого не можна виправити, не можна почати спочатку...

— Так, не можна... — зітхнув пан Карас і трошечки почервонів. — Але, ви знаєте, я хоч... хоч ту колекцію знову почав збирати.